

TIJORAT BANKLARIDA KOMPLAENS NAZORATNI TAKOMILLASHTIRISH

O'zbekiston Resublikasi Bank Moliya 2-kurs tinglovchisi

Muminova Marguba Mamirkulovna

Tijorat banklari iqtisodiyotning asosiy moliyaviy institutlaridan biri bo'lib, ularning samarali va barqaror faoliyati iqtisodiy o'sish va moliyaviy barqarorlik uchun muhim omildir. So'nggi yillarda bank tizimida turli xildagi moliyaviy firibgarliklar, korrupsiya, qonunbuzarliklar va mijozlar manfaatlariga zid bo'lgan amaliyotlar aniqlandi. Ushbu xavf-xatarlarni kamaytirish va bank faoliyatining qonuniy, shaffof hamda etika me'yorlariga mos bo'lishini ta'minlash uchun komplaens nazorat tizimi muhim rol o'ynamoqda.

Komplaens nazorat – bu banklarning ichki siyosati, tashqi qonunchilik va xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlash tizimidir. Ushbu tizim banklarning moliyaviy risklarini kamaytirish, firibgarlik va korrupsiyani oldini olish, mijozlarning huquqlarini himoya qilish, shuningdek, xalqaro regulyatorlar talablariga javob berishga qaratilgan. Komplaens nazorati bankning ichki jarayonlarini tekshirish, xodimlarning etik qoidalarga rioya qilishini nazorat qilish, shubhali operatsiyalarni kuzatish va ularni o'z vaqtida aniqlash bilan shug'ullanadi.

Bugungi kunda tijorat banklarida komplaens nazorat tizimini takomillashtirish zarurati ortib bormoqda. Birinchidan, global moliyaviy bozorlarning rivojlanishi va raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi yangi turdagi xavflarni keltirib chiqarmoqda. Misol uchun, raqamli bank xizmatlarining kengayishi kiberjinoyatchilik xavfini oshirmoqda, shu sababli banklar zamonaviy xavfsizlik tizimlariga ehtiyoj sezmoqda. Ikkinchidan, moliyaviy firibgarlik va korrupsiyaga qarshi kurashish muhim masala bo'lib, xalqaro tashkilotlar, xususan FATF (Financial Action Task Force) va Basel qo'mitalari banklar oldiga qat'iy

talablar qo‘yimoqda. Bu esa banklarning anti-money laundering (AML) va know your customer (KYC) tizimlarini joriy etish va takomillashtirish majburiyatini yuklaydi. Uchinchidan, xalqaro bank tizimi bilan integratsiyalashish jarayoni doirasida tijorat banklari xalqaro moliyaviy tashkilotlar, jumladan, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi va boshqa institutsional moliya tashkilotlari tomonidan qo‘yilgan standartlarga moslashishi lozim.

Tijorat banklari moliyaviy tizimning muhim bo‘g‘ini hisoblanib, ularning barqaror faoliyati iqtisodiy rivojlanish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bank tizimidagi xatolar, qonunbuzarliklar va moliyaviy firibgarliklar oldini olish maqsadida komplaens nazorat tizimi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Komplaens nazorat – bu bank faoliyatining ichki va tashqi qonunchilik, normativ hujjatlar va etika me‘yorlariga muvofiqligini ta‘minlash tizimi bo‘lib, u banklarni moliyaviy risklardan himoya qilish, mijozlarning ishonchini mustahkamlash va qonunchilik talablariga rioya etish imkonini beradi.

Tijorat banklarida komplaens nazorati bank faoliyatining muhim qismi hisoblanadi va moliyaviy tizim barqarorligini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Komplaens nazorati orqali jinoyat yo‘li bilan olingan daromadlarni legallashtirish, ommaviy qirg‘in qurolini moliyalashtirish, firibgarlik va xalqaro sanksiyalarga rioya qilish monitoring qilinadi.

Jinoyat yo‘li bilan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi choralar sifatida mijozlarni tekshirish (KYC – Know Your Customer) jarayonlarini kuchaytirish, shubhali operatsiyalarni aniqlash va xabar berish (AML – Anti-Money Laundering) tizimlarini takomillashtirish, xalqaro va mahalliy qonunlarga muvofiq monitoring mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Ommaviy qirg‘in qurolini moliyalashtirishga qarshi kurashda xalqaro tashkilotlar (FATF, BMT, OFAC) tavsiyalariga rioya qilish, yuridik va jismoniy shaxslar bo‘yicha qora ro‘yxatlar bilan ishlash, bank operatsiyalarini chuqur tahlil

qilish va tranzaksiyalarni avtomatik skanerlash tizimlarini rivojlantirish talab etiladi.

Firibgarlikka qarshi kurashda bank xodimlarini firibgarlik sxemalariga qarshi o'qitish va xabardorlikni oshirish, AI va Big Data texnologiyalari yordamida real vaqtda monitoring va xulq-atvor tahlilini amalga oshirish, mijozlar va bank o'rtasidagi tranzaksiyalarda xavfsizlik choralarini kuchaytirish zarur.

Sanksiyaviy komplaens va xalqaro talablariga rioya qilish uchun OFAC, EU, BMT va boshqa xalqaro sanksiyalar bo'yicha avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini yo'lga qo'yish, xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish va sanksiyalar talablariga rioya qilish, bank ichki siyosat va protseduralarini global sanksiyalarga mos ravishda doimiy yangilab borish lozim.

Tijorat banklarida komplaens nazoratini takomillashtirish moliyaviy tizim barqarorligini ta'minlash va huquqiy xatarlardan qochish uchun zarur. Zamonaviy texnologiyalar, xalqaro tajriba va samarali nazorat mexanizmlaridan foydalanish banklarning komplaens tizimini mustahkamlashga yordam beradi.

Komplaens nazoratni takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari qatoriga birinchidan, regulyator talablarini kuchaytirish kiradi. Bu esa xalqaro moliyaviy tashkilotlar va mamlakat ichki qonunchiligi talablari asosida komplaens siyosatini yangilashni taqozo etadi. Ikkinchidan, bank xodimlarini doimiy o'qitish va malakasini oshirish zarur bo'lib, bu komplaens madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Uchinchidan, axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali big data, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalari asosida monitoring tizimini joriy etish muhim sanaladi. To'rtinchidan, ichki audit tizimini mustahkamlash, mustaqil nazorat mexanizmlarini kuchaytirish va real vaqt rejimida xatarlarni baholash tizimlarini joriy etish ham samarali usullardan biri hisoblanadi.

Shunday qilib, tijorat banklarida komplaens nazoratni takomillashtirish nafaqat bank barqarorligi, balki moliyaviy tizimning umumiy ishonchiligi uchun

ham muhim sanaladi. Shuning uchun banklar xalqaro amaliyotga mos ravishda o'z komplaens tizimlarini muntazam ravishda yangilab borishlari lozim.

Komplaens nazorat tizimini takomillashtirish quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilishi lozim:

1. Tijorat banklari xalqaro va mahalliy regulyatorlar tomonidan qo'yilgan talablarni bajarishi shart. Xususan, FATF, Basel III va IV, Evropa Ittifoqi Moliya reglamenti (MiFID) kabi xalqaro standartlarga mos keluvchi komplaens tizimlarini yaratish va ularga amal qilish banklar uchun muhim ahamiyatga ega. Bunga moliyaviy monitoring va audit tizimlarini mustahkamlash, shubhali tranzaksiyalarni oldindan aniqlash, moliyaviy axborotni shaffof yuritish va bank mijozlarining faoliyatini muntazam tahlil qilish kiradi.

2. Bank tizimida komplaens madaniyatini shakllantirish uchun xodimlarning bilim va malakalarini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun banklar muntazam ravishda ichki treninglar, seminarlar, xalqaro tajriba almashish dasturlarini tashkil etishi lozim. Xodimlar moliyaviy qonunchilik, etik qoidalar va firibgarlikka qarshi kurash bo'yicha doimiy ravishda o'qitilishi kerak. Ayniqsa, mijozlar bilan bevosita ishlaydigan mutaxassislar uchun komplaens siyosati va ichki tartib-qoidalar bo'yicha chuqur tushuncha shakllantirish talab qilinadi.

3. Komplaens nazorat samaradorligini oshirish uchun zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish muhim sanaladi. Xususan, sun'iy intellekt (AI) va mashina o'rganish (ML) algoritmlaridan foydalangan holda shubhali tranzaksiyalarni real vaqt rejimida kuzatish va tahlil qilish mumkin. Bundan tashqari, big data texnologiyalari orqali mijozlarning moliyaviy xatti-harakatlarini prognoz qilish, shuningdek, blokcheyn texnologiyasi yordamida tranzaksiyalarni shaffof kuzatish imkoniyati yaratiladi. Bu esa nafaqat firibgarlik va pul yuvish holatlarining oldini olish, balki bank tizimini yanada shaffof qilish imkonini beradi.

4. Bank ichki audit tizimini kuchaytirish orqali komplaens nazorat mexanizmlarining samaradorligini oshirish lozim. Ichki audit bank operatsiyalarini tekshirib borish, xatoliklarni aniqlash, firibgarlik va qonunbuzarliklarni oldindan aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Ichki audit tizimi bankdagi barcha jarayonlarni mustaqil nazorat qilish, xodimlarning komplaens talablariga rioya etishini baholash va qonunbuzarliklarni aniqlash orqali tizimni mustahkamlashga xizmat qiladi.

5. Bank tizimining ishonchliligini oshirish uchun mijozlar bilan samarali aloqa o'rnatish muhim ahamiyatga ega. Bank mijozlarini komplaens qoidalariga mos ravishda ro'yxatdan o'tkazish, ularning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, shuningdek, noqonuniy operatsiyalarni oldindan aniqlash uchun ularni tegishli moliyaviy monitoring tizimiga kiritish lozim. Bundan tashqari, mijozlarga komplaens jarayonlari bo'yicha batafsil tushuntirishlar berish, shikoyatlarni tezkor ko'rib chiqish va ularga yechim taklif qilish bank imidjini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Tijorat banklarida komplaens nazoratni takomillashtirish moliyaviy barqarorlikni saqlash, firibgarlik va korrupsiyaga qarshi kurashish, mijozlarning ishonchini mustahkamlash hamda xalqaro moliyaviy talablarni bajarish uchun muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, xodimlarning malakasini oshirish, ichki audit tizimini kuchaytirish va mijozlar bilan shaffof munosabatlarni o'rnatish komplaens tizimini samarali yo'lga qo'yishning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi. Shuning uchun tijorat banklari ushbu jarayonni doimiy ravishda takomillashtirishi va xalqaro amaliyotlarga mos ravishda rivojlantirishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Basel Committee on Banking Supervision (2018). Sound management of risks related to money laundering and financing of terrorism. Bank for International Settlements.

2. Financial Action Task Force (FATF) (2022). Guidance on Risk-Based Approach for the Banking Sector. Paris: FATF Secretariat.
3. Jo'rayev J., Xolmirzayev M. (2022). Bank komplaens tizimi va huquqiy asoslari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi.
4. Karimov I.A. (1996). O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. Toshkent: O'zbekiston.
5. Muhammadiev A. (2020). Bank tizimida moliyaviy monitoring va komplaens nazorat. Toshkent: Moliya nashriyoti.
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki (2021). Tijorat banklari uchun komplaens nazorati bo'yicha uslubiy qo'llanma. Toshkent.
7. Qosimov S., Abdukarimov S. (2018). Bank ishi: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.